

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН БИЛИМ БЕРҮҮ
ЖАНА ИЛИМ МИНИСТРЛИГИ**

**И. АРАБАЕВ АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ МАМЛЕКЕТТИК
УНИВЕРСИТЕТИ**

КЫРГЫЗ БИЛИМ БЕРҮҮ АКАДЕМИЯСЫ

Д 13.20.618 диссертациялык кеңеш

АЙДАРОВА ЖЫПАРГУЛЬ МУСАЕВНА

**Өспүрүм курактагы окуучулардын окуу
көндүмдөрүн өнүктүрүүнүн педагогикалык
шарттары**

**Педагогика илимдердин кандидаты окумуштуулук даражасын
изденип алуу үчүн жазылган диссертациянын
АВТОРЕФЕРАТЫ**

Бишкек – 2021

Диссертациялык иш И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин педагогика кафедрасында аткарылды

Илимий жетекчи: **Калдыбаева Айчүрөк Токтополотовна** – педагогика илимдеринин доктору, профессор
И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин педагогика кафедрасынын башчысы

Расмий оппоненттер **Асипова Нурбүбү Асаналиевна** – педагогика илимдеринин доктору, профессор, Ж. Баласагын атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин жогорку мектептин педагогикасы кафедрасынын башчысы

Умарбекова Анара Анарбаевна – педагогика илимдеринин кандидаты, доцент, Талас мамлекеттик университетинин педагогика жана психология кафедрасынын башчысы

Жетектөөчү мекеме: К. Карасаев атындагы Бишкек гуманитардык университетинин педагогика жана психология кафедрасы, (дареги: 720043, Бишкек шаары, Манас проспектиси, 27)

Диссертациялык иш 2021-жылы 25 июнда саат 16.00 до И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин жана Кыргыз билим берүү академиясынын алдындагы педагогика илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын изденип алуу боюнча Д 13.20.618 диссертациялык кеңешинин жыйынында алдын ала корголот. Дареги: 720026, Бишкек шаары, Раззаков көчөсү, 51.

Диссертациялык иш менен И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин (дареги: 720026, Бишкек шаары, Раззаков көчөсү, 51) жана Кыргыз билим берүү академиясынын (дареги: 720000, Бишкек шаары, Эркиндик бульвары, 25) Илимий китепканаларынан жана дискеңештин сайтынан таанышууга болот (www.arabaev.kg).

Автореферат 2021жылдын 21 майында таркатылды.

Диссертациялык кеңештин окумуштуу катчысы,
педагогика илимдеринин доктору, профессор **Дюшеева Н.К.**

ИЗИЛДӨӨНҮН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Диссертациянын темасынын актуалдуулугу: Азыркы коом социалдык жана экономикалык кайра түзүү, сапаттуулукка карай өзгөрүү шартында терең билим алуу менен бирге турмуштук ар кандай кырдаалдардагы көйгөйлөрдү өз алдынча, чыгармачылык менен чечүүгө жөндөмдүү болгон инсандарга муктаж. Аталган маселеге байланыштуу жалпы билим берүү уюмдарындагы окутуу процесси окуучулардын кызыкчылыктары менен таанып билүүчүлүк ишмердүүлүгүн эске алып, билим берүү процессинин мазмунун жана уюштуруу формаларын өзгөртүүнү талап кылат. Окуучулардын негизги ишмердүүлүктөрү тууралуу педагогика илимдеринин доктору, профессор Э. Мамбетакунов төмөнкүлөрдү жазат: «Балдардын ишмердүүлүктөрүнүн негизгилери – оюн, окуу, эмгектенүү. Оюн ишмердүүлүгү аныкталган образдарды аткаруу менен тигил же бул социалдык тажрыйбага ээ болушу. Окуу окуучунун өздүк активдүүлүгү окуу материалын жөн гана кабыл албастан, ага өзүнүн жеке ой-толгоосун пайда кылуу менен өздөштүрүүгө шарт түзөт. Ал эми окуучунун эмгектенүү ишмердүүлүгү бул аныкталган натыйжаны пайда кылуу үчүн жүргүзүлгөн аракеттеринин жыйындысы» [Мамбетакунов, Э. Педагогиканын негиздери [Текст] / Э.Мамбетакунов, Т.Сияев. – Б.: Элпек, 2008].

Окуучулардын окуу ишмердүүлүгү башка маанилүү ишмердүүлүктөрдүн ичинен айрыкча орунду ээлейт. Окуу-репродуктивдүү ишмердүүлүк болгону менен, окуучу окуу аркылуу дүйнөнү кабыл алат, чөйрөнү таанып-билүүсү өсөт, тарбиялык маанилүү маалыматтарды алат, сөздүк кору байыйт, сөз байлыгы артат, сөз маанисин түшүнөт, логикасы кенейет, ой жүгүртүүсү калыптанат, сүйлөө ишмердүүлүгүнө багыт алат. Педагогикалык булактарда баланын окуу ишмердүүлүгү анын сүйлөө ишмердүүлүгү менен тыгыз байланышта өнүгөт жана андан ары уланат деп белгиленет. Өспүрүм окуучулардын курагына жараша ар түрдүү тексттерди окуу жана түшүнүү билгичтиги бардык башка предметтер боюнча ийгиликтүү окутуунун негизинде жатат. Математика боюнча маселенин шартын түшүнбөгөн бала, аны чече албайт; табият таануу боюнча текстти түшүнбөй - суроолорго жооп бере албайт.

Окуучулардын окуганын түшүнүү процессин жакшыртуу оюн ишмердүүлүк аркылуу ийгиликтүү болорун Кыргыз Эл мугалими, профессор И. Бекбоев мынтип белгилейт: «Азыркы мезгилде билим берүү системасында окутуунун активдүү технологиясы абдан кеңири колдонулууда. Алардын негизги түрлөрү төмөнкүлөр: дискуссия, оюндар, тегерек стол, акыл чабуулу ж.б. Оюнсуз үйрөнүү жок..., окутуу процессинде оюнга артыкчылыктуу маани берүү керек, ансыз окутуу супсак болот... Ал гана эмес жаттап алганга караганда ойноо процессинде өздөштүрүлгөн нерсе бекемирээк сактала тургандыгы белгилүү», – деп, оюндарга чоң маани берген [Бекбоев И.Б. Инсанга багыттап окутуу технологиясынын териялык жана практикалык маселелери [Текст] / И.Б. Бекбоев. – Б.: Педагогика века, 2004. – 384 б.].

Изилдөөнүн актуалдуулугу өспүрүм курактагы окуучулардын окуу көндүмүнүн деңгээлинин өнүгүүсүнө байланыштуу учурдагы кырдаалга тез арада педагогикалык жооп кайтаруу зарылдыгы менен шартталган. Эл аралык PISA (Program for International Student Assessment) изилдөө программасында биздин өлкөнүн он беш жаштагы мектеп окуучуларынын окуу көндүмдөрү боюнча көрсөткүчтөрүндө терс динамика сакталып калууда. 2006-жылы 57 мамлекеттин ичинен 57-орун; 2009-жылы 65 мамлекеттин ичинен 65-орун. Бул көйгөй «окуу маданиятынын системалык кризисинин» компоненттеринин бири болуп эсептелет.

Акыркы мезгилде Кыргыз Республикасында башталгыч класстардын окуучуларынан баштап окуу көндүмдөрүнүн жакшыртуусун изилдөөгө төмөнкү окумуштуулар өзгөчө көңүл бурууда. Алсак, Б. Абдухамидова, О.И. Дудкина, Г. Маденинов, А.Ж. Муратов, Р. Орозова, С.К. Рысбаев, А.Д. Токтомаматов, М.К. Усупова, Р.Х. Шакиров, М.М. Эсенгулова жана башкалар.

Окуу көндүмдөрүн өнүктүрүү маселесин ар кандай илимий көз карашта ар түрдүү тарыхый мезгилдерде (XIX-XXI кылымдарда) көптөгөн илимий изилдөөлөр арналган. Россиялык (К.Д. Ушинский, Л.С. Выготский, А.А. Леонтьев, В.А. Сухомлинский, Н.Ф. Бунаков, Л.А. Мосунова, А.Г. Асмолов, А.М. Кушнир, М.П. Воюшина, Т.Д. Полозова) жана чет өлкөлүк (М. Адлер, Д. Пеннак, Ч. Темпл, К. Мередит) окумуштуулар бул процесстин жүрүшүнүн жана калыптануусунун өзгөчөлүктөрүн карашкан, окуу көндүмдөрү менен байланышкан психикалык процесстердин өнүгүүсүн изилдешкен.

Көптөгөн изилдөөлөрдүн жүргүзүлгөндүгүнө жана көйгөйдүн актуалдуулугуна карабастан КР өспүрүм курактагы окуучулардын окуу көндүмдөрүнүн өнүгүүсү жеткиликтүү изилдене элек. Изилдөө ишинин темасы боюнча педагогикалык, философиялык, психологиялык адабияттардын, диссертациялык, монографиялык материалдардын, илимий иштердин талдоосу төмөнкү карама-каршылыктарды аныктоого мүмкүндүк берди:

– өспүрүм курактагы окуучулардын окуу көндүмүн өнүктүрүү зарылдыгы (мамлекеттик стандарт, предметтик стандарттар, болжолдуу программалар) менен жана «окуу көндүмү» түшүнүгүнүн маңызын, өзгөчөлүктөрүн ачып берген эмгектердин жоктугу ортосундагы;

– жалпы билим берүү мектепке коюлган окуу көндүмдөрүн өнүктүрүү милдети менен окуучулардын мындай сапаттарынын өнүгүүсү үчүн педагогикалык шарттардын иштелип чыкпагандыгы ортосундагы.

Жогоруда аталган маселелер жана карама-каршылыктар изилдөөнүн актуалдуулугун аныктап, диссертациялык ишти **«Өспүрүм курактагы окуучулардын окуу көндүмдөрүн өнүктүрүүнүн педагогикалык шарттары»** деп атоого мүмкүнчүлүк берди.

Диссертациянын темасынын илимий мекемелердин жүргүзгөн негизги илимий-изилдөө иштери, ири илимий программалар менен менен

болгон байланышы. Диссертациялык иш И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин педагогика кафедрасынын 2015-2020-жж. илимий-изилдөө иштеринин тематикалык планы менен байланышкан.

Изилдөөнүн максаты: өспүрүм курактагы окуучулардын окуу көндүмдөрүн өнүктүрүүнүн педагогикалык шарттарын камтыган моделди иштеп чыгуу жана эксперименттик иш жүзүндө текшерүү.

Изилдөөнүн милдеттери:

1. Өспүрүм курактагы окуучулардын окуу көндүмдөрүн өнүктүрүүнүн теориялык маани-маңызын ачыктоо.
2. Өспүрүм курактагы окуучулардын окуу көндүмдөрүн өнүктүрүүнүн технологияларын, илимий методдорун, теориялык моделин жана педагогикалык шарттарын аныктоо.
3. Өспүрүм курактагы окуучулардын окуу көндүмдөрүн өнүктүрүүнүн педагогикалык шарттарын камтыган моделдин натыйжалуулугун эксперимент аркылуу текшерүү жана тийиштүү практикалык сунуштарды иштеп чыгуу.

Изилдөөдөн алынган натыйжалардын илимий жаңылыгы:

1. Өспүрүм курактагы окуучулардын окууга натыйжалуу окутуунун теориялык маселелери талдоого алынды.
2. Өспүрүм курактагы окуучулардын окуу көндүмдөрүн өнүктүрүүнүн технологиялары, илимий методдору, теориялык модели жана педагогикалык шарттары аныкталды. Окутуу процессинде окуучунун маалыматты кабыл алуусунун түрлөрүн эске алуу; ата-энелер менен балдарынын окуу көндүмдөрүн өнүктүрүү иш-чараларын даярдоо жана өткөрүү; тапшырмалардын ар түрдүү деңгээлдери сунушталды.
3. Өспүрүм курактагы окуучулардын окуу көндүмдөрүн өнүктүрүүнүн педагогикалык шарттарын камтыган моделдин натыйжалуулугу эксперимент аркылуу текшерилди жана тийиштүү практикалык сунуштар иштелип чыкты.

Изилдөөдөн алынган натыйжалардын практикалык маанилүүлүгү: диссертациялык изилдөөнүн теориялык натыйжаларын ЖОЖдордо, Республикалык педагогикалык кадрларынын квалификациясын жогорулатуу жана кайра даярдоо институтунун курстарынын лекциялык жана практикалык сабактарында пайдаланса болот. Изилдөөнүн практикалык материалдары жана методикалык сунуштамалары педагогикалык багытта окуган студенттердин билимин өркүндөтүүгө жана аларды методикалык ыкмалар менен камсыз кылууга жардам берет.

Коргоого коюлуучу диссертациядагы негизги жоболор:

1. Өспүрүм курактагы окуучуларынын окуу көндүмдөрүн калыптандыруу жана өнүктүрүү боюнча теориядагы жана практикадагы абалын талдоодон алынган жыйынтыктар.

2. Окуу көндүмдөрүн өнүктүрүүнүн педагогикалык шарттары: окутуу процессинде окуучунун маалыматты кабыл алуусунун түрлөрүн эске алуу; ата-энелер менен балдарынын окуу көндүмдөрүн өнүктүрүү иш-чараларын даярдоо жана өткөрүү; тапшырмалардын ар түрдүү денгээлдерин сунуштоо. Өспүрүм курактагы окуучуларынын окуу көндүмдөрүн өнүктүрүүдө педагогикалык моделдин компоненттери өспүрүм курактагы окуучуларынын окуу көндүмдөрүн өнүктүрүү процессинин ички уюштурулушун – максатын, милдеттерин, негизги идеялардын мазмунун, уюштуруу формаларын жана методдорун ачып берет жана ушул процесстин элементтеринин ортосундагы өз ара аракеттенүүсүнүн туруктуу кайра жаралуусуна жооп берет.

3. Өспүрүм курактагы окуучулардын окуу көндүмдөрүн өркүндөтүүнүн педагогикалык шарттарын камтыган моделдин натыйжалуулугун текшерген педагогикалык эксперименттин жыйынтыктары жана практикалык сунуштар.

Издөнүүчүнүн жекече салымы: Өспүрүм курактагы окуучулардын окууга натыйжалуу окутуунун теориялык маселелери талдоого алынды; жалпы орто мектептерде жүргүзүлгөн окутуу-тарбиялоо процессинде окуу көндүмдөрүн жакшыртууга түрткү болгон педагогикалык шарттар, технологиялар жана теориялык модель аныкталды; жалпы орто мектептердеги мугалимдердин ата-энелер менен иштөө технологиясынын жаңы формалары такталды, окутуу-тарбиялоо процессине киргизилди. Өспүрүм окуучулар үчүн «Мен олуттуу окуганга үйрөнүп жатам» элективдүү курстун программасы, «Ата-энелердин клубу» «Академиялык аянтча» ата-энелер жана мугалимдер менен кызматташуу максатында жолугушуулар аталыштагы программалар иштелип чыкты.

Илимий иштин апробацияланышы. Ош педагогикалык институтунда өткөрүлгөн илимий-практикалык конференцияда, профессор И. Бекбоевдин 90 жашына арналган эл аралык илимий-практикалык конференцияда докладдар окулган.

Диссертациянын натыйжаларынын толук жарыяланышы. Изилдөөнүн негизги жыйынтыктары 8 илимий макалаларда (анын ичинен 6 жергиликтүү, 2 макала РИНЦ журналында) жарыяланган. Алар Известия Вузов Кыргызстана (2018), Ала-Тоо университетинин Жарчысы (2019), «Кыргыз билим берүү академиясынын Кабарлары» (2020), Сборник научных статей (Уфа, Башкирский государственный педагогический университет им. М. Акмуллы) (2020) жарыяланган.

Диссертациянын көлөмү жана түзүлүшү: Илимий иш киришүүдөн, үч баптан, корутундудан, практикалык сунуштардан, 170 беттен, 191 пайдаланылган адабияттардын тизмесинен, 6 диаграммдан, 16 таблицадан, 4 сүрөттөн, 6 схемадан, 8 тиркемеден турат.

Илимий изилдөөнүн натыйжаларын тастыктоо: Изилдөөнүн натыйжалары тема боюнча 8 илимий макаланы жарыкка чыгаруу аркылуу апробацияланды.

ИЗИЛДӨӨНҮН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Киришүүдө изилдөөнүн темасынын актуалдуулугу негизделген, иштин максат жана милдеттери аныкталган, илимий жаңылыгы ачылган, коргоого коюлган негизги жоболор бөлүп көрсөтүлгөн, практикалык жыйынтыктардын апробациясы жана изилдөөнүн илимий баалуулугу чагылдырылган.

«Өспүрүм курактагы окуучулардын окуу көндүмдөрүн өнүктүрүүнүн теориялык негиздери» аттуу биринчи бапта изилдөө ишинин биринчи милдети ишке ашырылып, окуу көндүмдөрүн өнүктүрүү окутуунун сапатын жогорулатуунун фактору, өспүрүм курактагы окуучулардын окуу көндүмдөрүн өнүктүрүүгө түрткү болгон педагогикалык технологиялар боюнча илимий эмгектер иликтенип, талданды.

Окуу көндүмдөрүн өнүктүрүү – заманбап билим берүүнүн бирден бир негизги көйгөйү. Окуу жана сабаттуулуктун деңгээли тыгыз байланышта, себеби сабаттуулук окуу үчүн керек, ал эми окуу сабаттуулукту өнүктүрөт.

Ар бир адамдын окуу көндүмүнүн калыптануу деңгээли окуунун төрт өзөктүү факторунун биргелешкен таасири менен аныкталат: дайыма окууга муктаждыгынын калыптанышы, маалыматтын жеткиликтүүлүгү, китептердин жеткиликтүүлүгү, мазмундун жеткиликтүүлүгү.

Окуучулардын ийгиликтүү окуусу окуу көндүмүнөн көз каранды. Калыптанбаган окуу көндүмү бардык сабактар боюнча ийгиликтүү окууга тоскоол болот, анткени окуу – жалпы окуп-үйрөнүү көндүмү. Мектептин, өзгөчө башталгыч мектептин эң маанилүү милдеттеринин бири - кийинки бардык билим берүүнүн фундаментин өздөштүрүү мүмкүнчүлүгү болуп саналган ар бир окуучуда толук кандуу жана кылдат өздөштүрүлгөн окуу көндүмүн калыптандыруу.

Окуу көндүмүнө төмөнкүдөй 4 компонент кирет: туура окуу, шар окуу, түшүнүп (аң-сезимдүү) окуу, көркөм окуу (1-сүрөттү караңыз). Бул окуу компоненттеринин бардыгы бири-бирине байланыштуу жана бири-биринен көз каранды. Толук кандуу окуу көндүмү – бул бардык башка мектептик предметтер боюнча кийинки окуп-үйрөнүү үчүн негиз, маалымат алуунун негизги булагы, ал тургай баарлашуу ыкмасы. Окуу көндүмдөрүнө ийгиликтүү ээ болуу – баланын таанып-билүү ишмердүүлүгүнүн жалпы өнүгүүсүнүн көрсөткүчтөрүнүн бири, ошондой эле окутуу процессиндеги кыйынчылыктар тигил же бул психикалык процесстин (көңүл буруу, эс тутум, ой жүгүртүү, кеп) өнүгүүсүндөгү кээ бир көйгөйлөр жөнүндө айта алат.

Окуу көндүмү төмөнкүдөй эки тараптан курулат: а) окуунун техникалык тарабы; б) окуунун маңыздык тарабы. **Окуунун техникалык тарабы** төмөнкү аспекттерден турат: окуу ыкмасы, окуу темпи (ылдамдыгы), окуу

Ылдамдыгынын динамикасы (жогорулашы), окуунун тууралыгы. **Окуунун маңыздык тарабына:** окуган чыгарманы (маалыматты) түшүнүүсү жана көркөмдүүлүгү кирет.

1-сүрөт. Окуу көндүмүнүн 4 компоненти.

Окуунун маңыздык тарабы жана анын механизмдери өзгөчө «окуганын түшүнүү» түшүнүгү окумуштууларды көптөн бери кызыктырып келет. Бул биринчи кезекте жалпы мектептик орто билимдин Мамлекеттик жана предметтик билим берүүчүлүк стандарттарын иштеп чыгууга байланыштуу, аларда билим берүүнүн натыйжаларына жаңы талаптар көрсөтүлөт.

Бүгүнкү күндөгү коомдогу өзгөрүүлөр окуучулардын таанып-билүү процессине кененирээк жана активдүүрөк катышуусуна жардам берген бир катар ырааттуу педагогикалык технологияларын, окутуу методдорун, ыкмаларын сунуш кылат. Окуу көндүмүнө ээ болуу жана тексттерди түшүнүү мектепти бүтүрүү учуруна окуучулардын башка бардык жөндөмдүүлүктөрүнүн арасынан эң маанилүүсү.

Окууга гана тиешелүү тексттерди эмес, бардык тексттерди ылайыктуу түшүнүү жолуна үйрөтүү заманбап билим берүү кырдаалындагы актуалдуу педагогикалык милдеттердин бири болуп эсептелет. Белгилүү эл аралык PISA изилдөөсүндө окуу сабаттуулугу (көндүмү) деп билдирүүлөрдөгү, ниеттердеги жана формалдык түзүлүштөрдөгү ар түрдүү тексттерди түшүнүү жөндөмдүүлүгүн, алардын байланышын кеңирерээк турмуштук контекстте көрө алуусун, коюлган максатка ылайык тексттен керектүү маалыматты бөлүп алуусун, темага ылайык ар кандай максаттар үчүн пайдалана алуусун түшүнүшөт. Бул изилдөөнүн концепциясы боюнча, тактап айтканда, окуу сабаттуулугу (көндүмү) – бул өз алдынча окуп-үйрөнүү жана заманбап маалыматтык цивилизациянын жашоосуна толук кандуу катышуу үчүн негизги (базалык) жөндөмдүүлүк болуп эсептелет. Ал тургай математикалык

жөндөмдүүлүктү өздөштүрүү үчүн окуу көндүмү (компетенттүүлүк) негизги болуп эсептелет.

Өспүрүм куракта сынчыл ой жүгүртүүнү өнүктүрүү технологиясы аркылуу окуу көндүмдөрүн жакшыртуунун эң маанилүү шарты болуп тарбиялоо жана окутуу процессинде көйгөйлүү кырдаалдарды түзүү эсептелет. Дал ушул көйгөйлөрдү чечүү сынчыл ой жүгүртүүнүн принциптерин, стратегияларын жана жол-жоболорун өздөштүрүүнү камсыз кылат. Сынчыл ой жүгүртүүгө муктаждык, бизден дыкат ой жүгүртүүнү жана баа берүүнү талап кылган тандоо татаал кырдаалы менен кездешкен учурда пайда болот.

Сынчыл ой жүгүртүүнү өнүктүрүү технологиясынын өзгөчөлүгү биринчиден, окутуу процесси инсан менен маалыматтын өз ара аракеттенүүсүнүн илимий негизделген мыйзам ченемдүүлүктөрүнүн негизинде курулат. Экинчиден, бул технологиянын баскычтары (чакыруу, түшүнүү, ойлонуу) ар бир окуп-үйрөнүү кырдаалында, ар бир убакта мугалим мүмкүн болушунча ийкемдүү жана ачык боло алгыдай окутуу методдору (ыкмалары) менен камсыз болгон: сөз өспүрүм окуучулардын (биздин контекстте) ар түрдүү жанрдагы, формадагы, түрдөгү текст менен иштөөсү жөнүндө болуп жатат. Үчүнчүдөн, технологиянын окутуу методдору (ыкмалары) окуп-үйрөнүү процессин *кызматташуу, биргелешип пландаштыруу жана түшүнүү* принциптеринин негизинде уюштурууга мүмкүндүк берет.

Биздин контекстте «технология» терминин алгоритм менен механикалык ишмердүүлүктү жүргүзүү катары эмес, тескерисинче, өз алдынча, сынчыл ой жүгүртүүчү адисти калыптандыруу процессин шарттаган ачык окутуу методдордун (ыкмалардын) системасын катары карадык.

Практика жүзүндө окуу көндүмүн өнүктүрүүгө багытталган сынчыл ой жүгүртүүнү өнүктүрүү методдорун талдоонун натыйжасында бул методдорду колдонуу максаты, чечмелениши, кадамдары менен тааныштыруу зарылчылыгы бар экендигин туура таптык.

Ар бир окутуу методдорунун ишке ашыруу схемасы бар жана анын кадамдарынын так аткарылышы окуу процессин натыйжалуу кылат. Кайсы бир кадам аткарылбай калса, түшүнүү деңгээли терең болбой калат жана окуучулардын окуу көндүмүнүн калыптануусу татаалдай баштайт. Сынчыл ой жүгүртүү методу интерактивдүү болуп, биргелешкен окутууга артыкчылык берет. Аны «ИНСЕРТ», «Зигзаг», «Билем-билгим келет-билдим» окутуу методдорунун ачыкталышы менен көрсөтүлдү. Ар бир окутуу методунун максаты – окуучуларды даяр жоопторду берүү үчүн эмес, жеке өзүнүн оюн калыптандырууга, изденүүгө түрткү берүү. Ушундай процессте, чөйрөдө окуучу маалыматты жаттоого жана аны кайра айтып берүүгө көңүлүн топтобой, өз оюн негиздеп, өз алдынча жыйынтык чыгарууга үйрөнөт.

Сынчыл ой жүгүртүүнү өнүктүрүү методдорун колдонуу аркылуу сабактарды уюштурганда мугалимдин милдети окуучуларга башкалардын

пикирин укканды, ар бир ой баалуу, аны сыйлоо керектигине тарбиялоо. Мугалим ушундай чөйрөнү түзгөндө окуучулар өз идеяларын талдаганга жана тактаганга, жеке турмуштук тажрыйбасы менен өз билиминен жаралган ойлордун системасын түзгөнгө үйрөнүшөт. Бул ишмердүүлүк өспүрүм курактагы окуучулар үчүн сунушталып жаткандыгы маанилүү, анткени окуп-үйрөнүү процессинде окуу көндүмүн калыптандырууга шыктануу (мотивация) кеңири орун ала баштайт.

Экинчи бап «Өспүрүм курактагы окуучулардын окуу көндүмдөрүн өнүктүрүү жолдорун аныктаган илимий методдору, теориялык модели жана педагогикалык шарттары» деп аталып, мында изилдөөнүн экинчи милдети ишке ашырылды. Бул бапта өспүрүм курактагы окуучуларынын окуу көндүмдөрүн өнүктүрүү жолдорун аныктаган илимий методдор талдоого алынды, «Өспүрүм курактагы окуучулардын окуу көндүмдөрүн өнүктүрүү» модели, ошондой эле окуу көндүмдөрүн өнүктүрүүгө таасир эткен педагогикалык шарттар иштелип чыкты.

Изилдөөнүн объектиси – бул өспүрүм курактагы окуучулардын ишмердүүлүгү, ал эми **изилдөөнүн предмети катары** өспүрүм курактагы окуучулардын окуу көндүмдөрүн өнүктүрүү процесси болуп эсептелинди.

Изилдөөнүн предмети аныкталган карама-каршылыктарды жоюуга багытталган. Педагогикалык изилдөөлөрдү аткарууда колдонулган илимий методдордун чөйрөсү бир кыйла кеңири экендиги белгилүү. Биздин изилдөө ишибиздин объект жана предметине жараша биз теориялык жана эмпирикалык методдордун арасынан кээ бир методдорду бири-бирин толуктоо менен колдондук.

Теориялык методдордун арасынан биз моделдөө методун ийгиликтүү колдоно алдык. Бул метод өспүрүм курактагы окуучуларынын окуу көндүмдөрүн өнүктүрүүнүн идеалдуу абалынын моделин куруу менен байланышта болду. Моделдештирүү түздөн-түз кабыл алуу мүмкүн болбогон объектилерди жана процесстерди элестетүүгө жардам берет.

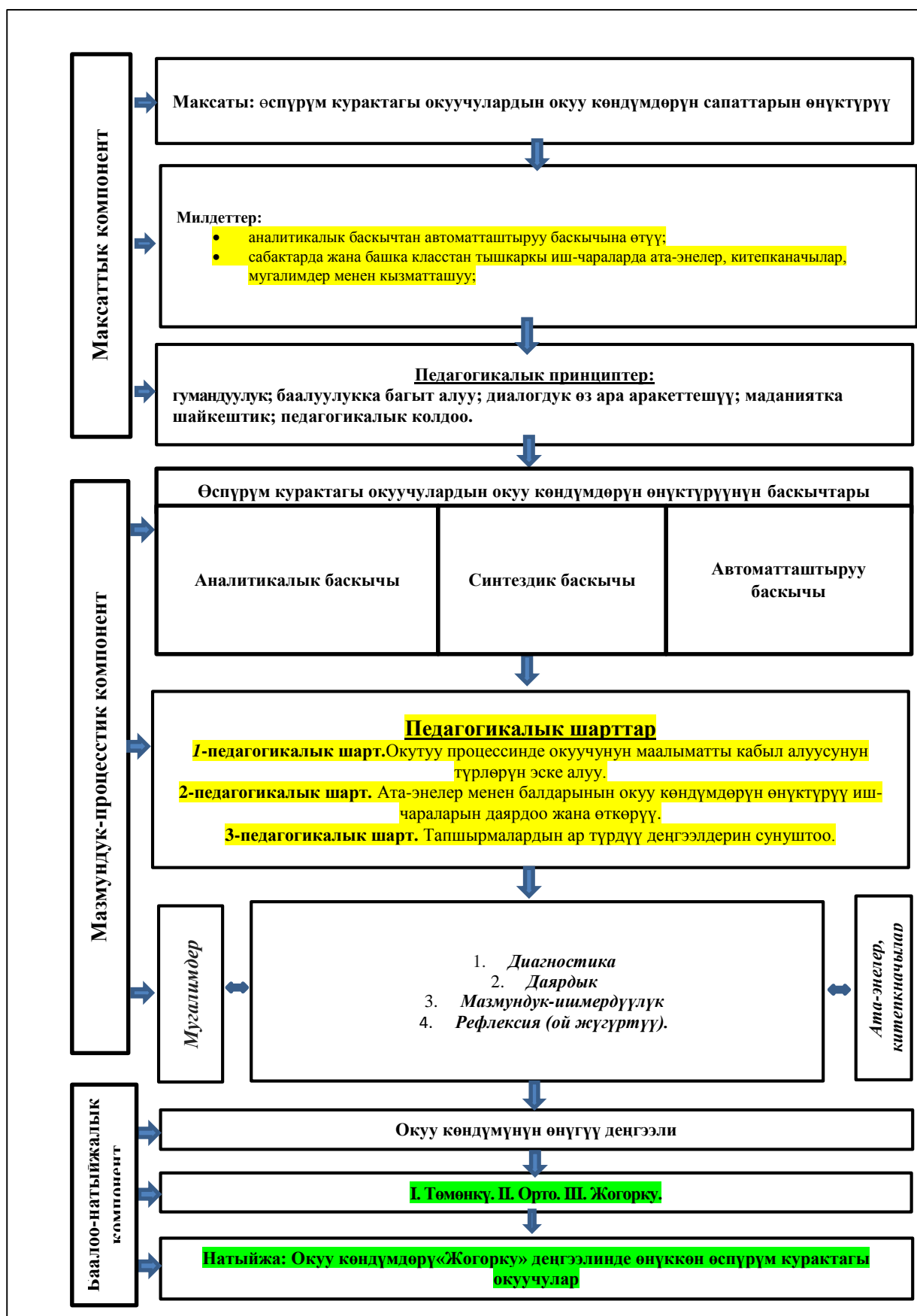
Моделди (2-сүрөттү караңыз) иштеп чыгууда биз белгилүү бүтүн системаны түзгөн законченемдүү, функционалдуу байланышкан компоненттердин жыйындысы катары системалык мамиленин көз карашынан карадык. Моделдеги компоненттерди бөлүп көрсөтүү, аны блокторго бөлүүгө мүмкүндүк берет, алар өспүрүм курактагы окуучулардын окуу көндүмдөрүн өнүктүрүүнүн максаттуу процессин дагы так көрсөтүүгө мүмкүнчүлүктү камсыз кылат.

Бул модель өз ара байланышкан 3 компонентти айкалыштырат: максаттык, мазмундук-процесстик, баалоо-натыйжалык.

Сунуш кылынган модель окуп-үйрөнүү процессинде өзөктүү педагогикалык принциптерди колдонуу аркылуу өспүрүм курактагы окуучулардын окуу көндүмдөрүн өнүктүрүүгө мүмкүнчүлүк берет жана

педагогикалык процесстин мазмунуна, түзүлүшүнө жана уюштуруу жолдоруна түзмө-түз жана кыйыр таасир этет.

Эмпирикалык илимий методдорунун ичинен биз байкоо жүргүзүү, анкеталык сурамжылоо, педагогикалык эксперимент методдорун колдондук.

2-сүрөт. Өспүрүм курактагы окуучулардын окуу көндүмдөрүн өнүктүрүү модели.

Бул эмпирикалык методдор изилдөө предмети ортосундагы көрүнүктүү байланыштарды белгилөөгө жана сүрөттөөгө жардам берди. Эмпирикалык методдор учурдагы билим берүү практикасында педагогикалык маселени чечүү абалын сүрөттөөгө мүмкүндүк берип, теориялык жыйынтыктарды практикалык жактан текшерүү мүмкүнчүлүгүн шарттады. Биз колдонгон эмпирикалык методдордун мүнөздөмөсү диссертациялык иште кенен сунушталган.

Орто мектепте өспүрүм курактагы окуучулардын окуу көндүмдөрүн өнүктүрүү көп аспектилүү жана татаал педагогикалык көрүнүштү элестетет. Өспүрүм курактагы окуучулардын окуу көндүмүн өнүктүрүүнүн теориялык негиздерин талдап, биз аныкталган маселени натыйжалуу чечүү үчүн педагогикалык шарттарды комплекстүү киргизүүгө маани берип, иштелип чыкты:

1-педагогикалык шарт. Окутуу процессинде окуучунун маалыматты кабыл алуусунун түрлөрүн эске алуу.

2-педагогикалык шарт. Ата-энелер менен балдарынын окуу көндүмдөрүн өнүктүрүү иш-чараларын даярдоо жана өткөрүү.

3-педагогикалык шарт. Тапшырмалардын ар түрдүү деңгээлдерин сунуштоо.

1-педагогикалык шарт. *Окутуу процессинде окуучунун маалыматты кабыл алуусунун түрлөрүн эске алуу.* Ар бир бала уникалдуу, ар түрдүү жөндөмдүүлүктөргө ээ жана ар кандай: угуу, көрүү, сезүү ж.б. каналдарын (сезимдердин органдары) пайдалануу менен, алган маалыматты өз алдынча кабыл алып, иштеп чыгат. Окуу көндүмдөрүн натыйжалуу өнүктүрүү процессинде мугалим окуучулардын кабыл алуусунун түрлөрүнө багытталган ыкмаларды колдонууга багыт алышы зарыл.

2-педагогикалык шарт. *Ата-энелер менен балдарынын окуу көндүмдөрүн өнүктүрүү иш-чараларын даярдоо жана өткөрүү.* Окуучулардын жакынкы чөйрөсү, башкача айтканда үй-бүлөсү, үй-бүлө мүчөлөрү алардын таанып-билүүчүлүк жана социалдык-эмоционалдык өнүгүүсүнө орчундуу таасир эте тургандыгы белгилүү. Сабаттуулукка ээ болуу (б.а. окуу жана жазуу көндүмдөрүнө ээ болуу) – бул окуучулардын таанып-билүүчүлүк өнүгүүсүнүн элементтеринин бири болуп эсептелет. Россиялык окумуштуу Е.Л. Григоренко балдардын сабаттуулугунун калыптануусуна үй-бүлөнүн таасири тууралуу изилдөө иштерин жүргүзүп, төмөнкү ойлорду белгилейт: «Үй-бүлөлүк чөйрөнүн мүнөздөмөсүнүн бири – бул ата-эненин социалдык-экономикалык макамы (СЭМ). СЭМ үй шартында түзүлгөн жана баланы сабаттуулукка үйрөтүүгө багытталган кырдаалдардын саны (башкача айтканда, жыштыгы) менен дагы жана сапаты менен дагы байланыштуу. СЭМ баланын

сабаттуулугун ар тараптуу, башкача айтканда, мектептин ишмердүүлүгүнүн жана функционалдык сабаттуулугунун глобалдык көрсөткүчтөрүнө, ошондой эле дифференциалдуу, башкача айтканда, сабаттуулуктун элементтерине таасир этет» [Григоренко, Е.Л. Влияние индивидуальных особенностей когнитивного развития на овладение навыками чтения и письма младшими школьниками: дис. д-ра психол. наук / Е.Л. Григоренко. – Москва, 2012. – 299 с.].

Мектепте өспүрүм курактагы окуучуларынын окуу көндүмдөрүн өнүктүрүүдө үй-бүлөлүк окуу салтын жана маданиятын калыбына келтирүү маанилүү. Ата-энелер балдардын окуу өркүндөтүүгө багытталган ишмердүүлүктө башкы ролдорду ойношу зарыл. Мугалимдер ар кандай татыктуу демилгени көтөрүп чыгышып, аны туруктуу практикага киргизүү максатында ата-энелердин колдоосун алуу үчүн жагымдуу байланыш түзүшү күтүлөт. Антпесе, мындай демилгелердин натыйжасы көрүнбөй калат.

3-педагогикалык шарт. Тапшырмалардын ар түрдүү деңгээлдерин сунуштоо. Өспүрүм курактагы окуучулардын окуу көндүмдөрүн өнүктүрүүдө алардын таанып-билүүчүлүк мүмкүнчүлүктөрүн эске алуу маанилүү орунду ээлейт.

Өспүрүм курак физиологиялык жана психологиялык аспектиде таанып-билүүчүлүк өз алдынчалуулугун өнүктүрүүгө багытталган. Өспүрүмдөр метептеги жана үйдөгү окуп-үйрөнүү процессинде өз алдынча таанып-билүүчүлүк ишмердүүлүктүн ар кандай түрлөрү менен окууга туш болушат, өспүрүм окуучуларынын долбоордук ишмердүүлүк сыяктуу түрлөрү менен активдүү алектенүүсү тууралуу Мамлекеттик билим берүү жана предметтик стандарттарда басым жасалат. Окуу материалдары татаалдашып, окуучулардан негизги жана ар түрдүү предметтик компетенттүүлүктөрүнүн өнүгүүсүн талап кылат.

Биздин изилдөөбүздүн жүрүшүндө өспүрүмдүк курактын өзгөчөлүктөрү тууралуу теориялык булактарды талдоонун натыйжалары өспүрүм куракка тиешелүү калыптанып калган терс ойлорду, мисалы, «окуу мотивациясы төмөндөйт», «мүнөзү кескин оор боло баштайт», «эч кимди укпай калат» ж.б. сыяктуу ойлорду четке кагуу максатында өспүрүмдөрдүн окуп-үйрөнүү ишмердүүлүгүндөгү олутуу оң өзгөрүүлөрдү терең талдоо сунушталынып, педагогикалык шарт катары кароо зарылчылыгы бар экендиги белгиленүүдө.

Өспүрүм доордун кесилишинде турат. Заманбап дүйнөлүк тенденциялардын фонунда цивилизациянын жана өлкөнүн өнүгүүсүндөгү карама-каршылыктар өспүрүмдөрдүн өзүн-өзү аныктоо өзгөчөлүктөрүнө, акыркы мезгилдерде мүнөзү улам-улам өзгөрүп турган таанып-билүү процесстерине алардын катышуусуна таасирин тийгизүүдө. Коомдун бардык чөйрөлөрүндө байкалган ааламдашуу, маалыматташтыруу, компьютерлештирүү, технологиялашуу тенденциялары билим берүү

чөйрөсүндө дагы байкалат. Мындай тенденциялардын оң натыйжалары тууралуу көптөгөн изилдөөлөр белгилешет.

Бирок, өспүрүм курактагы окуучулардын ушундай оң сапаттарынын өнүгүүсүнө карабастан, биздин мектептердеги окутуу процессинде окуучулардын окуу көндүмдөрүнүн жетишсиз деңгээли, аналитикалык билгичтиктеринин жоктугу, сөз байлыгынын начардыгы, психофизикалык мүнөздөгү кыйынчылыктар, элестетүүсү (фантазия) өнүкпөгөндүгү байкалат.

Мындай көйгөйлөрдүн аныкталышын биз окуучуларга жеткиликтүү деңгээлде окуу көндүмдөрүнүн бийик деңгээли калыптанышына өбөлгө түзгөн окуу китептериндеги жана сабактардагы тапшырмалардын ар түрдүү деңгээлдери сунушталбагандыктан деген ойдобуз. Окуучуларга репродуктивдүү гана тапшырмалар берилет, аларды эс тутуму абдан жакшы өнүккөн алдыңкы гана окуучулар аткара алышат.

Сунушталган педагогикалык шартты бекемдөө максатында биз 7-9-класстарда колдонулган төмөнкү окуу китептеринин талдоосун жүргүздүк:

1. Математика – 7-класс: Н.И. Ибраева, А.А. Касымов.
2. Геометрия – 7-9-класс: И.Б. Бекбоев, А.А. Борубаев, А.А. Айылчиев.
3. Биология – 7-класс: А. Токтосунов, К. Бейшебаев, Б. Мамытова, Д. Кадыралиева.

4. Орто кылымдар тарыхы – 7-класс: Ө. Осмонов, Ш. Каримова.
5. Кыргызстан тарыхы – 7-класс: Т.К. Чоротегин, Т.Н. Өмүрбеков.

Талдоонун жыйынтыгы төмөнкүлөрдү көрсөттү:

1. Окуу китептерин талдоо жалпысынан алар билим берүүгө басым жасалганы, суроолор өспүрүмдөрдөн кайра кайталап айтып берүүгө багытталган фактологиялык болгону, көнүгүүлөрдүн көпчүлүгү кайталап айтып берүүнү гана эске алгандыгын аныктоого мүмкүндүк берди.

2. Тапшырмалар репродуктивдик мүнөздө же таптакыр тапшырмалар жок, фактологиялык суроолор гана бар («Орто кылымдар тарыхы» жана «Кыргызстан тарыхы»).

3. Логикалык жана сынчыл ой жүгүртүүнү өнүктүрүүгө тапшырмалар азыраак (талдоого алынган окуу китептеринин арасынан 7-класс үчүн «Математика» (Авторлор: Н.И. Ибраева, А.А. Касымов) китебинде гана тапшырмалар, көнүгүүлөр, суроолор практикалык колдонууга берилген).

4. Окуу китептеринин мазмунунда ар кандай булактардан маалымат издөө (отчет, билдирүү даярдоо); маселени ар кандай жолдор менен чечүү, иштин натыйжаларын көрсөтүү (байкоо жүргүзүүгө байланыштуу тапшырмаларды долбоорлоо, узак мөөнөттүү тажрыйбаларды өткөрүү) сыяктуу тапшырмалар кездешпейт.

5. Окуу китептеринде тапшырмалардын көпчүлүгүнүн формулировкасы так жана ачык эмес жана өз алдынча ишмердүүлүктү жүзөгө ашыруунун милдеттери эске алынбайт.

Жүргүзүлгөн талдоонун негизинде окуу көндүмүн бир гана адабият сабактарында эмес, башка предметтердин сабактарында дагы өнүктүрүү маанилүү экендиги тастыкталды. Ошондуктан, биз педагогикалык шартты сынап көрүү максатында эки предметти негизги сабак катары тандап алдык. «Биология» жана «Кыргызстан тарыхы». Бул предметтерди талдоонун себеби а) бул предметтерге башка предметтерге караганда азыраак саат бөлүнөт; б) бул предметтер 5-9-класстарда окулат, башкача айтканда, ал бүтүндөй өспүрүм курагын камтыйт, бул учурда өспүрүмдөрдүн окуу көндүмүнүн өнүгүү динамикасына байкоо жүргүзүү ыңгайлуу болот; в) эки предмет тең интеграциялык билимдерди сунуштай алат, бул ар түрдүү предметтик үстөмдүктөр билгичтиктеринин өнүгүүсүнө негиз түзөт.

Окууга үйрөтүүнүн педагогикалык шарттарын аныктоо - мугалимдин ишин жеңилдетүүгө алып келет. Себеби процесс ачык, түшүнүктүү, ырааттуу түзүлө баштайт. Үч сунушталган педагогикалык шарттар ийгиликтүү ишке ашыруу үчүн мугалимдердин педагогикалык, методикалык компетенттүүлүктөрүн өнүктүрүү зарыл. Мугалимдин окуучулардын окуганын кабыл алуусунун кайсы түрү үстөмдүк кыларын билүүсү, окуунун бир формасынан баскычтуу өтүүнү кармануусу, ошондой эле окуудагы негизги концептуалдык багыттарды колдонуусу маанилүү. Бул окуучуларга окуу техникасын ишенимдүү өздөштүрүүгө шарт түзөт жана мүмкүнчүлүк берет. Ар бир окуу сабактарынын маанилүү түзүүчүсү болуп чыгармачыл мамилени пайдалануу эсептелинет.

Үчүнчү бап «**Педагогикалык экспериментти уюштуруу жана анын натыйжалары**» деп аталып, мында изилдөөдө белгиленген үчүнчү милдет аткарылды. Бул бапта педагогикалык экспериментти жүргүзүүнүн методикасы, эксперименттин жыйынтыктары менен методикалык сунуштары берилди. Педагогикалык эксперименттин максаты – өспүрүм курактагы окуучулардын окуу көндүмүн өнүктүрүүнүн педагогикалык шарттарын камтыган моделдин натыйжалуулугун эксперимент аркылуу негиздөө жана текшерүү.

Коюлган максатка жетүү үчүн төмөнкү милдеттер аныкталды:

1. Жалпы билим берүүчү мектептердин мугалимдеринин өспүрүм курактагы окуучулардын окуу көндүмдөрүн өнүктүрүү боюнча тажрыйбасын изилдөө максатында моделди практикага киргизүү жана педагогикалык эксперименттин констатациялоочу этабын өткөрүү.

2. Өспүрүм курактагы окуучулардын окуу көндүмдөрүн өнүктүрүүгө түрткү болгон педагогикалык шарттарды апробациялоо максатында калыптандыруучу эксперименттин программасын иштеп чыгуу жана өткөрүү.

3. Өткөрүлгөн педагогикалык эксперименттин жыйынтыгы боюнча эксперименттик жана текшерүүчү топтордун натыйжаларын салыштырмалуу талдоо.

Жогоруда коюлган милдеттерге ылайык, педагогикалык эксперимент 3 этапта жүргүзүлдү.

Биринчи констатациялоочу этабында (2017-2018-жж.) жалпы билим берүүчү орто уюмдарынын иш тажрыйбасында изилденип жаткан маселенин абалына мугалимдер, мектептин китепканачылары, ата-энелер, өспүрүм окуучулардан анкеталык сурамжылоо алынып, анын талдоосу жүргүзүлдү; педагогикалык эксперименттин программасы иштелип чыкты; констатациялоочу этапта өспүрүм окуучулардын окуу көндүмдөрүнүн өнүгүү деңгээлин аныктоо максатында ТТ (текшерүүчү топ) жана өнүгүүнүн калыптанганын аныктоочу эксперименттик топ (ЭТ) уюштурулду.

Экинчи, калыптандыруучу этабында (2018-2019-жж.) өспүрүм курактагы окуучулардын окуу көндүмдөрүн өнүктүрүүгө түрткү болгон педагогикалык шарттарды апробациялоо боюнча эксперименттик иш уюштурулду.

Үчүнчү, текшерүүчү этабында (2019-2020), педагогикалык эксперименттин жыйынтыгында алынган маалыматтарды талдоо, кайрадан иштеп чыгуу, жалпылоо жана изилдөө натыйжаларын систематизациялоо жүргүзүлдү. Бул этапта изилдөөнүн жыйынтыктары теориялык жактан чечмеленип, жыйынтыктары формалдаштырылып, корутундулар жазылды.

Педагогикалык эксперимент Ош шаарындагы №18 А.Навои атындагы мектеп-гимназиясы, №38 Барпы атындагы мектеп-гимназиясы жана Чоң-Алай районунда Жоомарт Боконбаев атындагы орто мектепте өткөрүлдү.

Бул мектептерди тандоодо биз төмөнкү чен-өлчөмдөргө таяндык:

- а) материалдык-техникалык камсыздоо боюнча бирдей шартта;
- б) мугалимдер инновациялык методдорду билишет;
- в) окуучулардын курамы, жетишкендиктери боюнча бирдей.

Педагогикалык экспериментке катышкан үч мектепти шарттуу «А» мектеби, «Б» мектеби, «В» мектеби деп, ал эми окуучуларын төмөнкүдөй кылып бөлүштүрдүк:

Таблица 1. – Педагогикалык экспериментке катышкан мектеп окуучулары

«А» мектеп		«Б» мектеп		«В» мектеп	
№18 А.Навои атындагы мектеп		№38 Барпы атындагы мектеп-гимназиясы		Жоомарт Боконбаев атындагы орто мектепте	
ТТ	ЭТ	ТТ	ЭТ	ТТ	ЭТ
7 А	7Б	7 А	7Б	7 А	7Б
8 А	8Б	8 А	8Б	8 А	8Б
9А	9Б	9А	9Б	9А	9Б
81 окуучу	81 окуучу	78 окуучу	78 окуучу	60 окуучу	60 окуучу

Мындан тышкары, аталган билим берүү уюмдарынын ата-энелери (ар бири 223 адам) жана мугалимдер (үч мектептен 36 мугалим жана 6 методикалык бирикменин жетекчилери), мектептин китепканачылары (3) катышты.

Педагогикалык эксперименттин бул этабында эксперименттик топтордо (ЭТ) 2 окуу жылынын ичинде (7-класстан 9-класска чейин) билим берүү процессинин бардык катышуучуларын: мугалимдерди, өспүрүм окуучуларды жана алардын ата-энелерин, мектептин китепканачыларын камтыган окуу көндүмдөрүн өнүктүрүү программасын ишке ашырдык.

Текшерүүчү тобундагы (ТТ) окуучулар педагогикалык эксперименттин программасы боюнча иш-чараларга катышышкан жок. Программа ишке ашырылгандан кийин эки топтун катышуучулары ошол эле методикалар боюнча кайталанган изилдөөдөн өтүштү. Алынган сандык жана сапаттык маалыматтар талданды, алынган фактылардын түшүндүрмөсү жазылды, тыянактар түзүлдү.

Педагогикалык эксперименттин констатациялоочу этабында, биздин изилдөөбүздүн биринчи бөлүмүндө баяндалган теориялык жоболорду иш жүзүндө текшерүү үчүн, биз изилдөө методикасын иштеп чыктык. Илимий методдор теориялык жана эмпирикалык методдордун комплексинен турду, анын айкалышы биздин изилдөөнүн көйгөйүн, анын аспектилерин менен параметрлерин ар тараптуу жана ишенимдүү изилдөөгө мүмкүндүк берди (Изилдөөнүн методологиясы изилдөөнүн 2.1. параграфында кенен берилген).

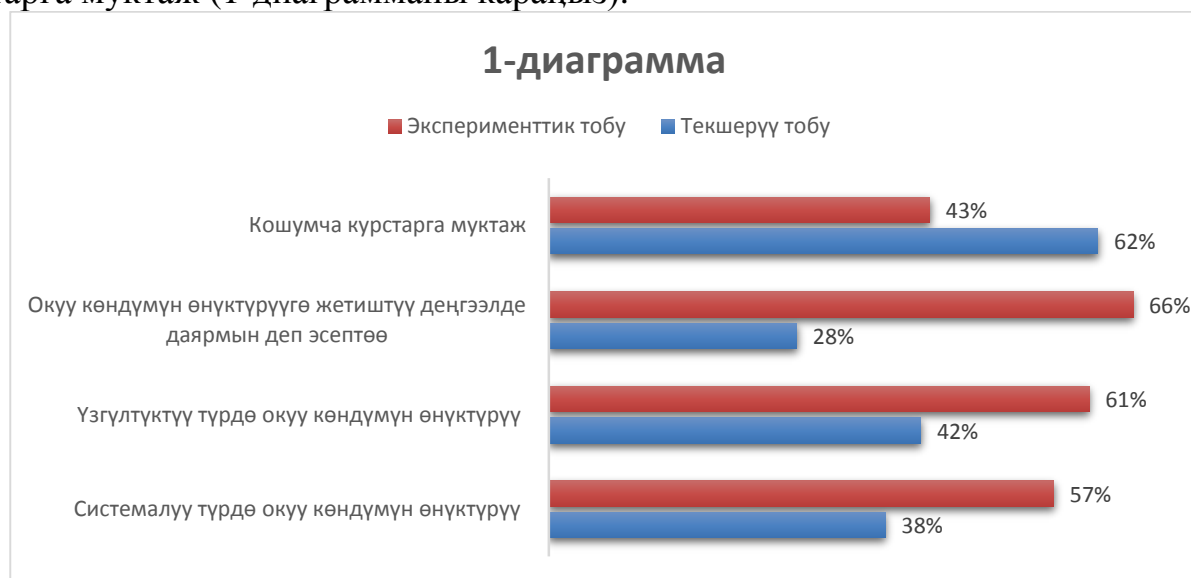
Констатациялоочу этап төмөнкү багыттар боюнча өткөрүлдү:

1. Өспүрүм курактагы окуучулардын окуу көндүмүн өнүктүрүү үчүн мугалимдердин жана окуучулардын ата-энелеринин мотивациясын изилдөө;
2. Өспүрүм курактагы окуучулардын окуу көндүмүнүн өнүгүү деңгээлин изилдөө.

Мугалимдердин, ата-энелердин өспүрүм окуучулардын окуу көндүмүн өнүктүрүүгө мотивациясын аныктоо максатында фокус-топтук талкуулоо өткөрдүк.

Мугалимдер, методикалык бирикменин жетекчилери арасында жүргүзүлгөн фокус-топтук талкуулоонун натыйжалары көрсөтмөлүү болуп чыкты. Белгилеп кетүүчү нерсе, текшерүүчү жана эксперименттик топтогу мугалимдер үчүн фокус-топтук талкуулоо өзүнчө өткөрүлдү. Катышуучулардын саны тең болду, башкача айтканда, биздин тандап алган фокустук предметтерибиз «Биология» жана «Кыргызстандын тарыхы» боюнча 7-8-9-класстарда сабак берген мугалимдердин жана методикалык бирикменин жетекчилеринин саны жалпы 21 болду. Текшерүүчү топтун мугалимдердин 100% жана эксперименттик топтун 100% өздөрү үчүн милдеттүү деп эсептешет. Өспүрүм окуучуларынын окуу көндүмүн өнүктүрүү боюнча иштерди мугалимдердин текшерүү тобунун 38% жана эксперименттик тобунун 57% системалуу түрдө жүргүзүшөт; кээде (үзгүлтүктүү) текшерүү тобунда - 42%

жана эксперименттик топто - 61%. Текшерүү топтогу мугалимдеринин 28% жана эксперименттик тобунун 66% өзүлөрүн өспүрүм окуучуларынын окуу көндүмүн өнүктүрүүгө жетиштүү деңгээлде даярбыз деп эсептешет; текшерүү тобундагы мугалимдердин 62% жана эксперименттик топтун 43% кошумча курстарга муктаж (1-диаграмманы караңыз).

1-диаграмма. Мугалимдер менен өткөрүлгөн фокус-топтук талкуулоонун жыйынтыгы.

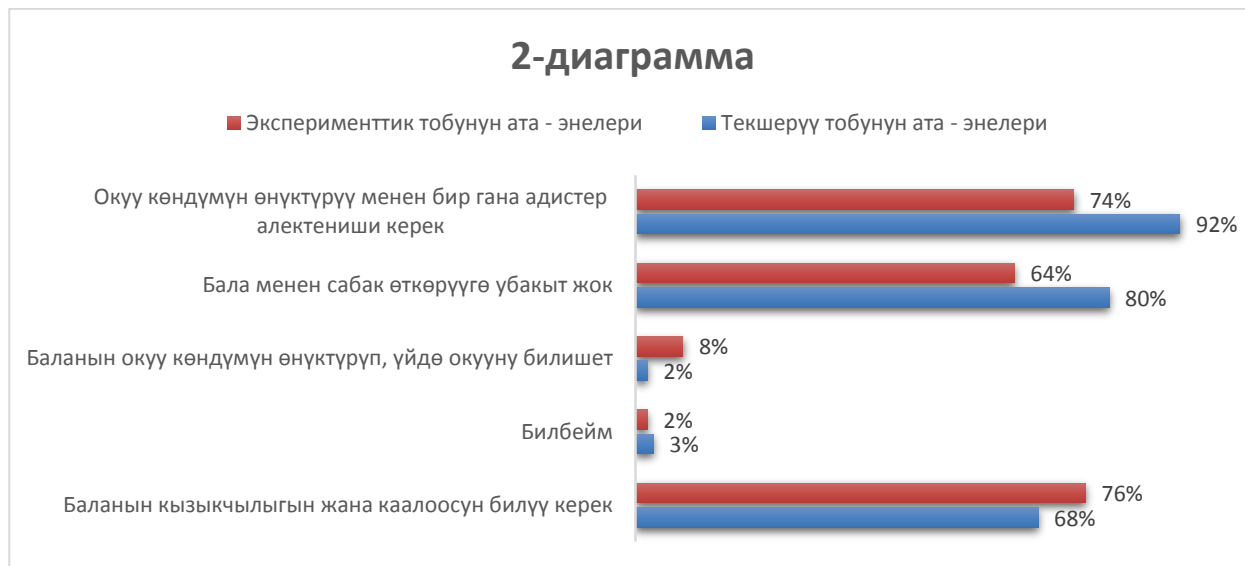
Педагогикалык эксперименттин бул этабында өспүрүм окуучулардын окуу көндүмүнүн өнүгүүсү үчүн алардын ата-энелеринин белгилүү шарттарды түзүп берүүсү маанилүү экендигин текшерүү максатында окуучулардын ата-энелери менен анкеталык сурамжылоо өткөрдүк.

Ата-энелердин мектеп менен кызматташуусу азыркы күндө чоң көйгөй экендиги бардыгыбызга белгилүү. Биз ата-энелер менен фокустук-топтук талкуулоо өткөрүү милдетибиз ишке ашпай калчудай болгондуктан, биз аларга фокус-топтук суроолорду анкеталык суроого алмаштыруу менен сурамжылоо өткөрдүк. Педагогикалык экспериментке катышкан окуучулардын жалпы саны 438, ал эми ата-энелердин 51% гана биздин изилдөөбүзгө катышышты.

Ата-энелердин текшерүү тобундагы 100% жана эксперименттик топтогу 100% өз баласынын окуу көндүмүн өнүктүрүүнү милдеттүү деп эсептешет. Баланын кызыкчылыгын жана каалоосун билүү керектигин 68% текшерүү тобунун жана 76% эксперименттик тобунун ата-энелери белгилешкен. Билбейм – текшерүү топтогу ата-энелердин 3% жана эксперименттик топтун 2%. Текшерүү топтогу ата-энелердин 2% жана эксперименттик топтогу 8% баланын окуу көндүмүн өнүктүрүп, үйдө окууну билишет; текшерүү тобундагы ата-энелердин 80% жана эксперименттик топтогу 64% бала менен сабак өткөрүүгө убакыт жок; текшерүү топтогу ата-энелердин 92% жана эксперименттик

топтогу 74%; окуу көндүмүн өнүктүрүү менен бир гана адистер алектениши керек деп эсептешет (2-диаграмманы караңыз).

Алынган анкетанын жыйынтыгын талдоо текшерүү дагы, эксперименттик топтун дагы ата-энелеринин мотивациясынын жетишсиздигин, ошондой эле өспүрүм окуучулардын окуу көндүмүн кантип өнүктүрүү керектиги жөнүндө билим алуу зарылдыгын көрсөттү.

2-диаграмма. Ата-энелер менен өткөрүлгөн фокус-топтук талкуулоонун жыйынтыгы.

Алынган маалыматтарды талдап, жалпылап, өспүрүм курактагы окуучулардын окуу көндүмдөрүн өнүктүрүүнүн программасын иштеп чыктык. Бул программа төмөнкү багыттарды камтыды:

1. өспүрүм окуучулар үчүн элективдүү курстун программасын иштеп чыгуу жана окуу-тарбиялоо процессине киргизүү («Мен олуттуу окуганга үйрөнүп жатам»);

2. ата-энелер менен кызматташуу жолугушуулары («Ата-энелердин клубу»);

3. мугалимдер менен кызматташуу жолугушуулары («Академиялык аянтча»);

Изилдөөнүн кийинки багыты биз аныктаган чен-өлчөмдөрдүн жана көрсөткүчтөрдүн негизинде өспүрүм курактагы окуучулардын окуу көндүмүнүн өнүгүүсүнүн баштапкы деңгээлин аныктоо болду.

Окуу көндүмүн өнүктүрүүнүн төмөнкү чен-өлчөмдөрүн жана көрсөткүчтөрүн аныктадык:

- шар окуусу;
- окуганын түшүнүүсү;

– көркөм окуй алуусу.

Окуучулардын шар окуу, окуганын түшүнүү, көркөм окуй алуу изилдөө үчүн биз тапшырмалардын түрлөрүн иштеп чыгып, сунуштадык.

Эксперименттик топту окутуу процессине окуу көндүмдөрүн өнүктүрүүнү аныктаган педагогикалык шарттары киргизген педагогикалык эксперименттин калыптандыруучу этабынан кийин биз жыйынтыктоочу баскыч – текшерүү этабына өттүк.

Үчүнчү – текшерүү этабында педагогикалык эксперименттик иштин натыйжалары талданып, системалаштырылып, изилдөөнүн натыйжалары чыгарылды.

Педагогикалык экспериментти өткөрүүнүн жүрүшүндө байкоо жүргүзүүнүн, мугалимдерди, ата-энелерди сурамжылоонун, өспүрүмдөрдүн тапшырмалардын ар түрдүү деңгээлдерин аткаруунун сапатына талдоо жүргүзүүнүн негизинде өспүрүм курактагы окуучулардын окуу көндүмдөрүн өнүктүрүүнүн бардык көрсөткүчтөрү боюнча керектүү маалыматтар топтолду. Алынган маалыматтарды талдоо өспүрүм курактагы окуучулардын окуу көндүмдөрүн өнүктүрүүдөгү оң динамиканы белгилөөгө мүмкүндүк берди (3-диаграмманы караңыз).

Эксперименттин жыйынтыгында өспүрүмдөр өз алдынча ар түрдүү деңгээлдеги тапшырмаларды аткаруунун таасирин белгилешти: алар тапшырмалардын темасы менен байланыштуу адабий булактарды өз алдынча изилдей башташты; тапшырманын темасына арналган илимий тасмаларга жана программаларга кызыгуу пайда болгонун белгилешти.

60% өспүрүм окуучулар олуттуу жана системалуу иштегенге, каалаган натыйжага жетишүүгө үйрөнүшкөнүн белгилешти. Ал эми 80% өспүрүмдөр ар түрдүү деңгээлдеги тапшырмалардын аткарууда көйгөйлөрдү чечүү алардын активдүү интеллектуалдык ишмердүүлүгүнө жана берилген ишти аягына чыгарууга болгон каалоосунун калыптануусуна оң таасирин тийгизгенин белгилешти.

3-диаграмма. Өспүрүм курактагы окуучулардын окуу көндүмдөрүн өнүктүрүүдөгү динамика.

Алынган натыйжалар педагогикалык эксперимент негизделген педагогикалык шарттар туура тандалып, уюштурулган деп ырастоого мүмкүндүк берет.

КОРУТУНДУ

Өспүрүм курактагы окуучулардын окуу көндүмдөрүн өнүктүрүүнүн моделин түзүү жана ишке ашыруунун педагогикалык шарттарын аныктоо максатында жүргүзүлгөн теориялык анализ, практикалык окуу иш аракеттери төмөнкүдөй тыянактарды чыгарууга негиз болду:

1. Өспүрүм курактагы окуучулардын окуу көндүмүн өнүктүрүүнүн теориялык негиздерин талдап, биз аныкталган маселени натыйжалуу чечүү педагогикалык шарттардын белгилүү системасын түзүү жана ишке ашыруу менен мүмкүн болот деген тыянакка келдик. Мына ошондуктан, өспүрүм курактагы окуучулардын окуу көндүмдөрүн өнүктүрүү үчүн биз педагогикалык шарттардын жыйындысын комплекстүү киргизүүгө маани берилип, төмөнкү педагогикалык шарттарды аныктоого мүмкүндүк берди. Алар төмөнкүлөр: окутуу процессинде окуучунун маалыматты кабыл алуусунун түрлөрүн эске алуу; ата-энелер менен балдарынын окуу көндүмдөрүн өнүктүрүү иш-чараларын даярдоо жана өткөрүү; тапшырмалардын ар түрдүү деңгээлдерин

сунуштоо. Ар бир педагогикалык шарттын өзгөчөлүктөрүнө токтолуу, алардын маңызын, ишке ашыруусун, ордун түшүнүүгө өбөлгө түзөт.

2. Изилдөөдө өспүрүм курактагы окуучулардын окуу көндүмдөрүн өнүктүрүүнүн педагогикалык технологияларын, илимий методдорун моделин аныктадык. Биз сунуш кылган моделдин компоненттери өспүрүм курактагы окуучуларынын окуу көндүмдөрүн өнүктүрүү процессинин ички уюштурулушун – максатын, милдеттерин, негизги идеялардын мазмунун, уюштуруу формаларын жана методдорун ачып берет жана ушул процесстин элементтеринин ортосундагы өз ара аракеттенүүсүнүн туруктуу кайра жаралуусуна жооп берет. Теориялык жана эмпирикалык методдордун арасынан кээ бир методдорду бири-бирин толуктоо менен колдондук. Өспүрүм куракта сынчыл ой жүгүртүүнү өнүктүрүү технологиясы аркылуу окуу көндүмдөрүн жакшыртуунун эң маанилүү шарты болуп тарбиялоо жана окутуу процессинде көйгөйлүү кырдаалдарды түзүү эсептелет. Дал ушул көйгөйлөрдү чечүү сынчыл ой жүгүртүүнүн принциптерин, стратегияларын жана жол-жоболорун өздөштүрүүнү камсыз кылды. Сынчыл ой жүгүртүүгө муктаждык, бизден дыкат ой жүгүртүүнү жана баа берүүнү талап кылды.

3. Өспүрүм курактагы окуучулардын окуу көндүмдөрүнүн калыптануусунун натыйжалуулугу алардын окуу материалды кабыл алуу түрлөрүнөн, окуучулардын курагына жараша алынган окуу тапшырмаларынын түрлөрүнүн мазмунунан, мугалимдердин, балдардын ата-энелеринин окуу көндүмүн өнүктүрүүгө болгон көз караштары менен пикирлеринен көз каранды экендиги тастыкталды. Статистикалык талдоо жүргүзгөндөн кийин, эксперименттик топто окуу көндүмдөрүнүн өнүгүү деңгээли жогорулагандыгын аныктадык. Мисалы, окуу көндүмүн өнүктүрүүгө багытталган тапшырманы аткаруунун жолдорун өз алдынча аныктай алган өспүрүмдөрдүн саны 55% дан 75% га чейин өскөн. Педагогикалык эксперименттин натыйжасында өспүрүм окуучуларында окуу көндүмдөрүн өнүктүрүүгө кызыгуунун жана шыктануунун оң динамикасын белгилей алабыз.

ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР:

1. Диссертациялык изилдөөнүн теориялык натыйжаларын ЖОЖдордо, Республикалык педагогикалык кадрларынын квалификациясын жогорулатуу жана кайра даярдоо институтунун курстарынын лекциялык жана практикалык сабактарында пайдаланса болот.

2. Изилдөөнүн практикалык материалдары жана методикалык сунуштамалары педагогикалык багытта окуган студенттердин билимин өркүндөтүүгө жана аларды методикалык ыкмалар менен камсыз кылууга жардам берет.

3. Өспүрүм окуучулар үчүн «Мен олуттуу окуганга үйрөнүп жатам» элективдүү курстун программасын, «Ата-энелердин клубу» «Академиялык

аянтча» ата-энелер жана мугалимдер менен кызматташуу практикасында пайдаланса болот.

Диссертациянын негизги жоболору төмөнкү басылмаларда чагылдырылган:

1. Айдарова Ж.М. Окуучулардын курактык өнүгүүсүнүн педагогикалык мүнөздөмөсү [Текст] / Ж.М. Айдарова // Известия Вузов Кыргызстана. – 2019. – №3. – 87-90-бб.

2. Айдарова Ж.М. Окууга натыйжалуу окутуунун теориялык маселелери [Текст] / Ж.М. Айдарова // Известия Вузов Кыргызстана. – 2019. – №4. – 87-90-бб.

3. Айдарова Ж.М. Өспүрүм курактагы окуучулардын окуу көндүмдөрүнүн калыптануусуна түрткү кылган педагогикалык шарттары [Текст] / Ж.М. Айдарова // Ала-Тоо. – 2019. – №4. – 56-61-бб.

4. Айдарова Ж.М. Өспүрүм курактагы окуучулардын окуу көндүмдөрүн жакшыртууга түрткү болгон педагогикалык усулдар [Текст] / Ж.М. Айдарова // Ала-Тоо. – 2019. – №4. – 49-54-бб.

5. Айдарова Ж.М. Өспүрүм курактагы окуучулардын окуу көндүмдөрүн өнүктүрүүдө инсанга багытталган окутуунун орду [Текст] / Ж.М. Айдарова // «Улуттук баалуулуктар жана инновациялык технологиялардын негизинде билим берүү системасын моделдештирүү» аттуу эл аралык илимий-практикалык конференция. – 2020. – 39-41-бб.

6. Айдарова Ж.М. Өспүрүм курактагы окуучулардын окуу көндүмүн калыптандырууда алардын муктаждыктарын изилдөөнүн мааниси. [Текст] / Ж.М. Айдарова // Известия Вузов Кыргызстана. – 2020. – №4. – 74-78-бб.

7. Айдарова Ж.М. Особенности применения педагогической технологии в работе учителей с родителями учащихся подросткового возраста [Текст] / Ж.М. Айдарова // Вестник БГПУ им. М. Акмуллы. – Уфа.: – 2020. – С. 61-69.

8. Айдарова Ж.М. Влияние разноуровневых заданий на развитие навыков чтения [Текст] / Ж.М. Айдарова // Вестник БГПУ им. М. Акмуллы. – Уфа: БГПУ им. М. Акмуллы. – 2020. – С. 70-75.

Айдарова Жыпара Мусаевнанын 13.00.01 – жалпы педагогика, педагогиканын жана билим берүүнүн тарыхы педагогика илимдеринин кандидаты даражасын изденип алууга жазылган «Өспүрүм курактагы окуучулардын окуу көндүмдөрүн өнүктүрүүнүн педагогикалык шарттары» аттуу диссертациялык изилдөөсүнүн

РЕЗЮМЕСИ

Түйүндүү сөздөр: окуу, окуу көндүмү, өспүрүм курак, педагогикалык шарттар, ата-энелер, окутуу стили, кабыл алуу түрлөрү, тапшырмалардын деңгээли, педагогикалык технологиялар, сынчыл ой жүгүртүү, педагогикалык эксперимент.

Изилдөөнүн объектиси: өспүрүм курактагы окуучулардын ишмердүүлүгү.

Изилдөөнүн предмети: өспүрүм курактагы окуучулардын окуу көндүмдөрүн өнүктүрүү процесси.

Изилдөөнүн максаты: өспүрүм курактагы окуучулардын окуу көндүмдөрүн өнүктүрүүнүн педагогикалык шарттарын камтыган моделди иштеп чыгуу жана эксперименттик иш жүзүндө текшерүү.

Изилдөө методдору: теориялык методдор: моделдештирүү, эмпирикалык изилдөө методдору: байкоо жүргүзүү, анкеталык сурамжылоо методдору, фокус-топтук талкуулоо, педагогикалык моделдин натыйжалуулугу боюнча педагогикалык эксперимент өткөрүү.

Изилдөөдөн алынган натыйжалардын илимий жаңылыгы: өспүрүм курактагы окуучулардын окууга натыйжалуу окутуунун теориялык маселелери талдоого алынды; өспүрүм курактагы окуучулардын окуу көндүмдөрүн өнүктүрүүнүн технологиялары, илимий методдору, теориялык модели жана педагогикалык шарттары аныкталды. Окутуу процессинде окуучунун маалыматты кабыл алуусунун түрлөрүн эске алуу; ата-энелер менен балдарынын окуу көндүмдөрүн өнүктүрүү иш-чараларын даярдоо жана өткөрүү; тапшырмалардын ар түрдүү деңгээлдери сунушталды; өспүрүм курактагы окуучулардын окуу көндүмдөрүн өнүктүрүүнүн педагогикалык шарттарын камтыган моделдин натыйжалуулугу эксперимент аркылуу текшерилди жана тийиштүү практикалык сунуштар иштелип чыкты.

Изилдөөдөн алынган натыйжалардын практикалык маанилүүлүгү: диссертациялык изилдөөнүн теориялык натыйжаларын ЖОЖдордо, Республикалык педагогикалык кадрларынын квалификациясын жогорулатуу жана кайра даярдоо институтунун курстарынын лекциялык жана практикалык сабактарында пайдаланса болот. Изилдөөнүн практикалык материалдары жана методикалык сунуштамалары педагогикалык багытта окуган студенттердин билимин өркүндөтүүгө жана аларды методикалык ыкмалар менен камсыз кылууга жардам берет.

РЕЗЮМЕ

на диссертационное исследование Айдаровой Жыпары Мусаевны на тему «Педагогические условия развития навыков чтения у учащихся подросткового возраста» на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика, история педагогики и образования

Ключевые слова: чтение, навыки чтения, подростковый возраст, педагогические условия, родители, стиль обучения, типы восприятия, уровень заданий, педагогические технологии, критическое мышление, педагогический эксперимент.

Объект исследования: деятельность учащихся подросткового возраста.

Предмет исследования: процесс развития навыков чтения у подростков.

Цель исследования: разработать модель развития навыков чтения у учащихся подросткового возраста, включающий педагогические условия и проверить экспериментальной работой.

Методы исследования: теоретические методы: моделирование, эмпирические методы исследования: наблюдение, методы анкетирования, обсуждения в фокус-группах, педагогический эксперимент по эффективности педагогической модели.

Научная новизна результатов исследования заключается в следующем:

1. На основе анализа педагогической, философской и психологической литературы выявлены теоретические основы развития навыков чтения у учащихся подросткового возраста.

2. Для определения диссертационной проблемы были применены теоретическая модель, педагогические технологии и методы исследования совершенствования навыков чтения у учащихся подросткового возраста.

3. Эффективность теоретической модели совершенствования навыков чтения у учащихся подросткового возраста была проверена в условиях педагогического эксперимента и даны соответствующие практические рекомендации.

Практическая значимость результатов исследования: теоретические результаты диссертационного исследования могут быть использованы в вузах, на лекциях и практических занятиях Республиканского института повышения квалификации и переподготовки педагогических кадров. Практические материалы исследования и методические рекомендации помогают совершенствовать знания студентов педагогических специальностей и обеспечить их методическими приемами.

RESUME

on the dissertation research of the candidate of pedagogical sciences Irova Zhypany Musaev on the topic «Pedagogical conditions of development of reading skills in students of adolescence» in the search for the degree of candidate of pedagogical sciences in the field of pedagogy, pedagogy – 13.00.01

Keywords: reading, reading skills, adolescent age, pedagogical conditions, parents, teaching style, types of perception, level of tasks, pedagogical technologies, critical thinking, pedagogical experiment.

The object of research is the activity of adolescents.

The subject of research is the process of developing reading skills in adolescents.

The purpose of the study: To develop a model of development of reading skills in students of adolescence, including pedagogical conditions and to test the experimental work.

Research methods: theoretical methods: modeling, empirical research methods: observation, questionnaire methods, discussion in focus groups, pedagogical experiment on the effectiveness of the pedagogical model.

New research results are included in the following:

1. The theoretical foundations of the development of reading skills in adolescence are identified.

2. To determine the dissertation problems were used theoretical model, pedagogical technologies and methods of research skills development in students of adolescence.

3. The effectiveness of the theoretical model of improving the skills of reading in students of adolescence was tested in the conditions of pedagogical experiment and the corresponding practical recommendations.

Practical significance of research results: theoretical results of dissertation research can be used in universities, lectures and practical classes of the Republican Institute of Advanced Qualifications and Teacher Training. Practical research materials and methodological recommendations help to improve the knowledge of students of pedagogical specialties and provide them with methodological approaches.

Басууга 28.03.2021-ж. кол коюлду.
Форматы 60x84 ^{1/16}.Офсет кагазы
Көлөмү 1.75 б.т., Нускасы 100 экз.
КББАнын «Окуу китеби» басма борбору
Бишкек ш., Эркиндик бул. 25